

Оксана ГАЛЬКО

ОДЯГ МІЩАН ГАЛИЧНИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА ЙОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку української культурної антропології постає багато нових завдань для дослідження. Кожне з них є унікальним, оскільки в комплексі творить цілісну тканину української матеріальної чи духовної культури. Питання повсякденного побуту було важливим для людини в будь-які часи, тому є актуальним для гуманітарних наук сьогодення. Воно найближче до розкриття сутності антропології взагалі, уявного і фізичного світів соціуму, завдяки яким він творить свою мікро- і макрокультуру. Одяг, культура його створення та використання – невід’ємна частина матеріального побуту українців Галичини, відтак, архіпотрібна й вагома епістема для вивчення.

Метою цієї розвідки є виявлення закономірностей та особливостей використання одягу галицькими міщанами українського походження і не тільки, з’ясування самої філософії цієї частини матеріального побуту, запроваджені в міжвоєнний період.

Питання міщанського одягу зазначеного регіону перехідного періоду мало резонанс у висвітленнях різних форм різними дисциплінами історичного та мистецького спрямування. Головно, науковців цікавили опис, відтворення та впровадження нових його одиниць в урбаністичний соціум, питання моди як відображення світогляду тогочасних тенденцій, етика та естетика його використання. Але жодне з досліджень комплексно не відтворило панорами цього аспекту побуту у дрібних містечках, не простежило його соціальної верифікації на антропологічному матеріалі локусів такого типу, не відзначило особливостей міжкультурного пограниччя міста й села, яке саме тут наявне. Крім того, навіть у відтворених із джерел описах зразків одягу спостерігаються справжні “випади” інформації про ту чи ту групу речей для носіння, які унеможливають створення цілісної картини.

Найзмістовнішими для нашої роботи стали власні польові дослідження, проведені в 2014–2016 рр. у містечках Львівської та Івано-Франківської областей, періодичні видання міжвоєнного періоду, зокрема “Нова хата”, де, починаючи від часу його заснування в 1925 р., друкували різні відомості про одяг, модні тенденції того часу, рекомендації щодо його пошиття разом з викрійками тощо. Великої ваги цей український часопис надавав саме національному аспекту філософії створення образу й підбору вбрання – популяризації стилю сецесії, який стрімко увійшов у життя галичан як ренесанс традиційної культури. Крім того, в нагоді стали спогади галичан українського, польського та єврейського походження, які в зазначений період проживали в малих локаціях, – Б. Лепкого “Казка мого життя” (Тернопіль, 2014), А. Хцюка “Атлантида. Місяцева земля” (Київ, 2011), А. Гранеха “Ось іде людина” (Київ, 2012),

Ш. Агнона “Нічний постоялець” (Харків, 2012), М. Поллака “До Галичини” (Чернівці, 2017). Вагомим джерелом отримання інформації для відтворення картини побуту саме в одязі стала фондова колекція Національного музею народної архітектури та побуту України, зразки вбрання якої ілюструють висновки статті.

Сучасні дослідження матеріальної і духовної культури та дипломатії повсякдення є спектральними, такими, що вивчають питання фрагментарно. Серед них виділимо працю Т. Возняка “Феномен міста” (Львів, 2009), де він розглядає історію та міфологію створення такої впорядкованої форми простору, як місто, а також особливості його соціальної структури, творення міжкультурного пограниччя між містом і селом. Філософію формування образу жінки 20-х–30-х років ХХ століття як абсолютно нового соціокультурного феномену та її наслідки, що виявилися серед усього і в одязі, вивчала В. Москалець¹. Безпосередньо дотичними до царини одягу є монографія З. Тканко “Мода в Україні ХХ століття” (Львів, 2015), а також низка її статей, які розкривають зазначену тему в регіональному та часовому аспектах. Важливими для реконструкції досліджуваного питання є розвідки Н. Храбатин, зокрема “Галицька мода: як одягалися, які робили зачіски пані і панянки в Станіславові сто років тому”². Питання запровадження нових стратегій, устаткування, матеріалів, способів створення одягу в міжвоєнний час вивчала у статті О. Козакевич³. Крім того, корисними стали статті районної періодики, де було викладено багато важливого матеріалу з історії повсякдення 20–30-х років ХХ ст.

Однією із складових матеріального побуту українських галицьких міщан є одяг. Як зауважив видатний дослідник матеріальної культури Ф. Бродель, ніщо так не характеризує соціальний стан, як вбрання⁴. Притім під загальним означенням “вбрання” буде фігурувати цілий комплекс предметів одягу, взуття, головних уборів, прикрас, зачісок, косметики тощо. І справді, стратифікація особистих речей, їхня наявність, кількість, якість, слугувала одним із тих маркерів, за яким соціум поділявся на класи, і визначала місце в ньому індивіда. Українські мешканці галицьких містечок міжвоєнного періоду цілком виправдовували цю тезу. Тому ми намагатимемося не тільки розповісти про одяг як невід’ємний елемент життя, але й провести його внутрішню сегрегацію, згідно з відповідною стратифікацією самого міщанства.

Міщанський стан як явище не був уніфікованим. Як визначають дослідники, навіть в означеннях “міщанин” і “городянин” були суттєві відмінності: у давньоруських літописах розрізняли саме місто і городище (город-замок), відповідно, містянами

¹ Москалець В. “Штучна краса”: використання косметики в Галичині на початку ХХ ст. / В. Москалець // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження: у 5 т. [наук. ред. М. Гримич]. – Київ: Дуліби, 2012. – Т. 3: Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура. – С. 304–332.

² Храбатин Н. Галицька мода: як одягалися, які робили зачіски пані і панянки в Станіславові сто років тому / Н. Храбатин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/x5288>

³ Козакевич О. Професійний трикотаж в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: тенденції розвитку, осередки, асортимент, художні особливості / О. Козакевич // Народознавчі зошити. – 2013. – № 2(110). – С. 289–305.

⁴ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм ХV–ХVІІІ ст. / Ф. Бродель; пер. з фр. – Київ: Основи, 1995. – Т. 1. – С. 264.

називали тих, хто мешкав у місті, а городянами – мешканців замкової залогії⁵. Неоднозначною також була польська дефініція “mieszczanstwo”, його водночас трактували як “міщанство” (міська верства), “бюргерство”, “буржуазію”⁶.

Етнічно Галичина досліджуваного періоду, за словами історика В. Расевича, була не мультикультурною, а поліетнічною, оскільки народи, що її населяли, жили “поруч”, а не “разом”⁷. На її теренах проживали євреї, поляки, вірмени, караїми, німці, румуни, італійці, чехи та ін. Відповідно, міське населення також було поліетнічним. Щобільше, переважну кількість населення великих міст і містечок краю до початку Першої світової війни становили євреї, через що дрібні локації стали називати “штетлами”⁸. Але, як свідчить перепис населення 1939 р., їхня кількість у населених пунктах цього типу суттєво зменшилася⁹.

У соціальному плані галицьке містечко було не менш строкатим. Першою верствою міщанського стану був його патриціат та представники уряду. У міжвоєнний період до “найкращих” людей міста належали 1) влада, яка складалася з бургомістра (“бурмістра”), тобто виборного міського голови та очільників органу місцевого самоврядування – міської ради (міської гміни)¹⁰. Зазвичай, за деяким винятком, це були етнічні поляки.

Другий пласт міщан становив середній клас – інтелігенція, особи, зайняті в торгівлі, промисловості, заможні ремісники, кваліфіковані робітники, просто городяни. І врешті-решт, міський плебс, який включав у свої ряди безземельних і безробітних, наймитів, люмпенів і маргіналів. В етнічному плані тут фігурували ті самі поляки, жида, німці, але значно розширилися можливості українців.

Загалом – “...ті ж купці, перекупки, чиновники, можновладці, вчені, учителі, студенти, поштарі, повії, газетярі; романтична молода дама, фланер, денді, фраєр, клошар, батяр, колекціонер, гравець, нероба, поет, курва, модниця, матрона, школяр, отець родини, самогубець, вампір, тиран...”, антропосоціальні суб’єкти, які “плели” людську тканину міста¹¹.

У ХХ столітті костюм як комплект одягу зазнав радикальних змін, які спостерігаємо дотепер. Змінилася сама філософія одягу. Вбрання стало простим, функціональним,

⁵ Кунцевська О. Зміст і обсяг поняття “міщанство” (етноісторичний підхід) / О. Кунцевська // Народна творчість та етнографія. – 2009. – № 2. – С. 62–63.

⁶ Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Истории по исследованию морали / М. Оссовская. – Москва: 1987. – С. 22.

⁷ Расевич В. Галичина: мультикультурна чи ксенофобська? Дійсний стан і перспектива / В. Расевич // Тези виступу на засіданні Галицького дискусійного клубу “Mytusa” 14 травня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/galichina_multikulturalna_chi_ksenofobska_diyisnyy_stan_i_perspektiva_n1129233

⁸ Возняк Т. Штетли Галичини / Т. Возняк. – Львів, 2013. – С. 3.

⁹ Боднар Г. “Радянська” Галичина / Г. Боднар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/radyanska_galichina_n1265077

¹⁰ Кондратюк С. Місцево самоврядування на Західноукраїнських землях як джерело українського парламентаризму: історико-правовий аспект / С. Кондратюк // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 2 (14). – С. 97.

¹¹ Возняк Т. Феномен Міста / Т. Возняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/phenomen_mista.htm

тобто пристосованим до активного життя, і змінним, що означало можливість перодягатися кілька разів за день¹². У довоєнний період найціннішими аспектами людської екзистенції є краса й естетика, "...цінити його і задержати як найдовше се святий обов'язок людини"¹³. Після війни аксіологічною сутністю буття стало здоров'я: його культ простежувався в періодиці, рекламі, рекомендаціях, де приписували займатися спортом, вести здоровий спосіб життя. Довоєнне ж минуле стали вважати "темною епохою", де не розуміли справжніх цінностей здорового існування¹⁴.

Перша світова війна змінила не тільки концепцію зовнішнього вигляду – вона до-стеменно змінила саму суть індустрії, яка створювали одягову продукцію. По-перше, розвиток текстильної промисловості знівелював потребу виробництва домашнього полотна, тому майстри цього виду ремесла рідко мешкали в містечках. Різко зріс попит на готову фабричну продукцію, що продавали в магазинах, водночас не меншим був попит на послуги кравців і шевців¹⁵. Для багатих замовників існували модні салони (зазвичай у більших містах), де вони могли замовити собі бажаний стрій. Дрібні ж містечка могли похвалитися тільки невеличкими майстернями, що обслуговували потреби городян, здебільшого вони містилися в домі самого майстра¹⁶.

Практичний, зручний, придатний для користування одяг міської верхівки водночас мусив бути дорогим і якісним, із натуральної тканини: "Матеріал був якісний. То всьо було шерстяне. Шерстяне, лляне і бавовняне. В залежності від сезону"¹⁷. Мануфактуру (матеріал) або вже готову шиту продукцію дуже часто виписували з магазинів Львова, Кракова чи Відня. Їхня кількість також мала велике значення: зазвичай, білизни було достатньо для кількох і більше перемін, одяг був різноманітний за призначенням – робочий, діловий, вихідний, спортивний (купальний) комплекти, для полювання, для балів (вечорок) тощо. Всі вони відрізнялися між собою кроєм, тканиною, наявністю додаткового декору чи його відсутністю. Кожен із видів укомплектовувався спеціальними для нього аксесуарами. Відповідно, вартість їхня була різною, але зазвичай недешевою.

Основою чоловічого міського вбрання міжвоєнного періоду був костюм як узагальнений образ, куди входив власне костюм (штани, піджак і жилет), білизна, верхній одяг, взуття, головні убори. Через брак потрібного матеріалу ми не в змозі конкретно відтворити одяг галицьких аристократів міжвоєнного періоду, але, послуговуючись спогадами сучасників, можна констатувати, що він мало чим відрізнялася від одягу заможних міщан. Скажімо, вбрання барона Альберта Гределя (народна назва – Гредля чи Гридля), який мав палац під Сколе, було "просте і скромне"¹⁸, нічим не виказувало благородного походження й багатства. Відоме фото його старшого брата – Германа Гределя – в циліндрі, зимовому пальті зі смушевим коміром

¹² *Тканко З.* З історії української моди ХХ століття / З. Тканко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/z_istoriyi_ukrayinskoyi_modi_hh_stolittya_n1421927

¹³ *Москалець В.* "Штучна краса"... – С. 306.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Записано від Багінської Любові 1930 р.н., м. Сколе Львівської області.

¹⁶ Записано від Явдика Ярослава 1928 р.н., м. Сколе Львівської області.

¹⁷ Записано від Багінської Любові 1930 р.н., м. Сколе Львівської області.

¹⁸ Записано від Вітрук Ярослави 1929 р.н., м. Сколе Львівської області.

і манжетами рукавів, прикрашеному двома рядами гудзиків. Доповненням образу є білий шарф і рукавички¹⁹. Чорно-біле фото барона на віллі “Зелеміль” разом із мітрополитом А. Шептицьким та управителем маєтку баронів Гезою Робозом без дати також демонструє одяг одного з найбагатших підприємців Європи. На бароні біла сорочка з “метеликом”, піджак зі штанами, туфлі, в нагрудній кишені – біла хустинка. Майже аналогічним є вбрання управителя²⁰.

Одяг міщанства середнього класу є інформаційно “доступнішим” для відтворення. Для прикладу, респондент з м. Сколе Ю. Галько розповів про гардероб свого батька, Теодора Галька, який був майстром, “маляром покойовим”. Він мав кілька перемін натільної білизни – спіднього (споднього) із льону, шерсті і фланелі (“байки”), які складалися з сорочки без коміра з довгими рукавами, що зашнуровувалася на шиї, і підштанників з довгими холошами, які теж шнурувалися на поясі й на ногах (обв’язувалися поворозками навколо кісточок) або – без шнурівки, 11 костюмів з різного матеріалу – льону, шерсті, бавовни, навіть один – повністю шкіряний, пальто на ведмежому хутрі з коміром із хутра видри²¹. Якщо замовляли тканину для пошиття, як це робив Антон Щуревич, то “... купували так – на дві пари штанів (бо то штани скоріше зношувалися), на піджак, маринарка тоді називалася, на маринарку, і ше – камізелюку. Помпки – то були широкі штани, отут (під коліном – прим. О. Г.) на манжеті під колінами. Помпки називалися. А до них – шкарпетки довгі, високі”²². Водночас, особливо – після війни, не виходив з моди воєнний стиль одягу – гімнастерки, френчі, галіфе (райтки)²³.

Звертаючись до мемуарної літератури, не можна оминати легендарну “Ось іде людина” Александра Гранаха, єврея з Городенки, яка містить численні описи побутового життя, зокрема й одягу. Вбрання брата головного героя, Шміля, автор описує так: “Одягнутий він був дуже елегантно, мав на собі гарне пальто з каракулевым коміром, галіфе, на ногах – брунатні чоботи, як у кавалерійського офіцера, а в суботу вбирав чорний костюм, лаковані черевики й рукавички з тонкої шкіри, які він переважно тримав у руці, щоб було видно численні перстені на його пальцях, а ще він завше ходив із тростиною, обплетеною брунатною шкірою”²⁴. Повертаючись із заробітків з великих міст у Городенку, міщани демонстрували новий дорогий, незнаний до того часу стрій. Брат товариша Гранаха Розенкранц, який працював у Чернівцях, мав на собі “не лише синій костюм у смужку, але й високий стоячий комірець зі строкатою краваткою, світло-сірий замшевий капелюх і черевики з тонкої телячої шкіри, на обцасах яких були два гумові коліщатка, що стали для Городенки сенсацією”²⁵.

Наприкінці XIX – на початку XX століття активно ширилася мода на в’язані речі. В’язання спицями та гачком, макраме, філе, фриволіте, плетіння мережива були,

¹⁹ Брати Гредлі. Маловідомі факти біографії родини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zommersteinhof.dreamwidth.org/155088.html>

²⁰ Там само.

²¹ Записано від Галька Ю. 1950 р.н., м. Сколе Львівської області.

²² Записано від Багінської Любові 1930 р.н., м. Сколе Львівської області.

²³ Записано від Кушик Олександри 1930 р.н., м. Бучач Тернопільської області.

²⁴ *Гранах А. Ось іде людина* / А. Гранах. – Київ: Вид-во Жупанського, 2012. – С. 86.

²⁵ Там само. – С. 91.

по-перше, популярними видами жіночого рукоділля, по-друге, під час Першої світової війни стало як промислова одиниця на рейки масового виробництва. В міжвоєнний час особливо популярними були речі, в'язані спицями і гачком, а також – на спеціальному в'язальному обладнанні. Трикотаж став невід'ємною частиною гардеробу: в побут міщан увійшли речі з назвами іноземного походження – “реглан”, “светр”, “пуловер”, “джерпер”, “трико”, “гольф”, “кальсьони” та ін. Популяризація спортивного способу життя сприяла появі в'язаних шапок і шарфів, рукавиць, кофт, штанів²⁶. Але через технічно відстале текстильне виробництво Галичини та його імпорт з Європи споживачами фабричного трикотажу були, головню, заможні люди. Якщо ж цим видом ремесла володіли звичайні городянки, то їхні родини також ходили у в'язаних виробках домашнього виробництва: вони виготовляли светри, панчохи, шкарпетки, рукавиці з овечої і козячої шерсті²⁷.

До верхнього чоловічого строю належали пальта – восени – з оксамитовим коміром, взимку – на ваті, хутрі, фланелі. Крім них, міщани носили ватяні піджаки, хутряні куртки, короткі пальта з напівсукна²⁸.

На ноги взували туфлі (мешти), черевики, чоботи (респонденти зазначають, що такий різновид взуття, як чоботи, будь-якого матеріалу і конфігурації не були особливо популярним міським вбранням), штиблети. Вони були фабричні й пошивні, шведське ремесло, як і кравецьке, було дуже популярним. Скажімо, той же майстер Теодор Галько мав пару туфель до кожного костюма, крім того, пошив собі на замовлення хромові чоботи у шевця, які він носив до шкіряного костюма. Ще одному міщанину зі Сколе, Петру Норичку, хромові чоботи подарували солдати царської армії під час Першої світової війни²⁹.

Привозне взуття надходило зі Львова (фабрика “Гафота”), Кракова (фабрика “Палліс”), а також з Чехії (фірма “Бата”)³⁰. У Станіславові, наприклад, від кінця XIX ст. працював завод єврея Якова Маргошеса, де виготовляли шкіру й підосви³¹. Взимку на взуття одягали гумові калоші, які скидали при вході до приміщення. Цікаво зазначити, що до війни в Галичині не носили кирзових чобіт і валянок – це елементи радянської культури. Їх стали взувати згодом через брак нормального взуття під час та після війни³². Траплялося, влітку чи в міжсезонний період, взували народну ношу – шкіряні постолі. Зазвичай це робили українські міщани з периферії міста.

Головні убори, крім зазначеного капелюха (із шерсті, велюру, фетру), урізноманітнювали кашкетами (літніми й зимовими, утепленими, пошитими із синього,

²⁶ Козакевич О. Професійний трикотаж в Галичині... – С. 292.

²⁷ Записано від Галька Ю. 1950 р.н., м. Сколе Львівської області.

²⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва. – Київ: Либідь, 1996. – С. 88.

²⁹ Записано від Галька Ю. 1950 р.н., м. Сколе Львівської області.

³⁰ Історія Теревовлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

³¹ Примари фабрик і заводів: чи можливо оживити франківські промзони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://report.if.ua/lyudy/prymary-fabryk-i-zavodiv-chy-mozhlyvo-ozhyvlyty-frankivski-promzony/>

³² Записано від Швед Марії 1928 р.н., м. Сколе Львівської області.

зеленого і чорного сукна), картузами, “мазепинками”, “кубанками”³³, зимовими шапками – хутряними, з хутряним обідком, оббитими зі середини підкладкою на ваті або фланелі. Влітку носили брили з соломи з короткими і твердими бортами – канотьє, для особливо урочистих випадків одягали високий шовковий циліндр, але вже в 20-х роках ХХ століття його витіснили модерні зразки головного одягу.

Далі довершений “кістяк” вбрання “обростає” різноманітними елементами, які доповнюють відповідний образ. Неодмінними атрибутами належності до верхівки, інтелігенції були краватка, палиця (парасолька)³⁴, рукавички³⁵. Цілісності іміджу панства надавали пенсне або окуляри в золотій (роговій оправі), золотий або срібний годинник на ланцюжку, ручний годинник, запонки на манжетах (перлові, золоті, срібні), каблучки та ін.³⁶ Респондент пригадував, як на “балях”, які влаштовував барон Гредель, відбувалися спеціальні конкурси танцювального мистецтва. Переможців винагороджували: чоловіків – годинником, жінок – золотим браслетом³⁷.

Дослідники побуту та української моди ХХ століття зауважили особливості тенденцій, не характерних для європейського одягу, але притаманних українським міщанам Галичини, – застосування етнічних елементів у декорі костюма. Стиль сецесії втілювався у використанні суто народних елементів вбрання – вишиванок, тканих речей (у чоловіків і жінок), прикрашанні елементів уборів вишивкою, бісером, тканими вставками³⁸. За свідченнями респондентів, галицький модерн, або сецесія, в одязі був дуже затребуваним і його використовувала не тільки українська міська інтелігенція, але й пересічний городянин, який разом і родиною одягав вишиванку на свята й до церкви³⁹.

Чоловіче вбрання вищого класу та інтелігенції, за винятком деяких моментів, майже не відрізнялося, чого не скажеш про одіж найбільшого прошарку. Сюди належали багатодітні безземельні сім’ї, діти яких згодом йшли в наймити до міських багатців або жидів⁴⁰ чи ставали повіями, матері-одиначки або вдівці, які самотужки виховували дітей⁴¹, щоб у 12–13 років вислати з дому на заробітки, жебраки, які навіть не мали власної оселі, тощо. Сюди, до так званого міського андеграунду, зараховували ще й представників злочинного світу, якщо такі були, але їх маркували “низамі”, радше, за рід занять, ніж через фінансовий стан.

Одяг представників цього зрізу через брак матеріалу важко піддається реконструкції. У найбільшій його комплектували з найнеобхіднішого – штани, сорочка,

³³ Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст. / О. Дрогобицька. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – С. 366.

³⁴ Там само. – С. 362.

³⁵ Шах С. Львів – місто моєї молодости / С. Шах. – Мюнхен, 1956. – Ч. 3. – С. 78.

³⁶ Там само. – С. 76.

³⁷ Записано від Галько Ю. 1950 р.н., м. Сколе Львівської області.

³⁸ Тканко З. З історії української моди ХХ століття [Електронний ресурс]...

³⁹ Записано від Верещак Євгенії 1929 р.н., м. Галич Івано-Франківської області.

⁴⁰ Записано від Плюти Василини 1918 р.н., м. Городенка Івано-Франківської області.

⁴¹ Небельмес А. Ерос і сексуальність [Електронний ресурс] / Аліна Небельмес. – Режим доступу: https://zaxid.net/eros_i_seksualnist_n1081228

піджак, кашкет, пара білизни, пара взуття. Останнє берегли, влітку навіть могли ходити босі. Речі були найпростішими і найдешевшими. Головною проблемою було зимове вбрання та взуття, яку вирішували прозаїчно: замість пальта – найтепліший одяг, що був, черевики взували в різні пори року. Часто міський пролетаріат носив речі, подаровані багатшими добродіями.

Найбідніші з бідних – міські жебраки, постійна ознака великих міст, у містечках траплялися рідко. Містечкова ментальність у своєму ставленні до прохачів дуже нагадує сільську, де простягнута рука є еквівалентом лінощів і невміння господарювати. Наприклад, у Сколе таких не пригадували, але, створюючи свого “Нічного постояльця”, Ш. Агنون описав каліку-старця Ігнаца з Бучача, якому на війні відрізали ніс⁴². У Коломиї, цитуючи М. Поллака, редактори місцевої газети “Кур’єр коломийський” вийшли на “полювання” проти “орд жебраків, які влаштували оргії в міському парку; проти кишенькових злодіїв та іншої наволочі, котрі на очах у поліції коїли свої темні справи; проти “янголотвориць” (повій), які замучували невинних діток до смерті”⁴³. Його ж опис галицького містечка Садгори, де мешкали переважно євреї, містив інформацію про спеціальне гетто дня низів міста: “Найбідніший квартал у народі називали не інакше як “міцраїмським” (Міцраїм – біблійна назва Єгипту) за те, що багато його мешканців були жертвами огидної зарази, яку, за алюзією до біблійних лих, часто називали “хворобою фараона”. У Міцраїмському кварталі жили водоноси, шевці та кравці-полатайки, поденники, жебраки та “ефірні люди”, які животіли в злиднях і нестатках винятково з милості своєї громади”⁴⁴. Але відомості про їхнє існування, на жаль, не містять опису одягу. Фото, підписане “Жебраки в Коломиї, початок ХХ століття”, зображає натовп, який оточив трьох старців – діда, молодого хлопця, який грав на лірі, і літню жінку в білій хустці⁴⁵. Їхнє вбрання не відповідає стандартному стереотипу про образ жебраків, одягнутих у лахміття, навпаки, на них – повний комплект, включаючи верхній одяг і черевики. Із народного вбрання лірника (вишиванка), зачіски та вусів без бороди видно, що він – русин.

Жіночому міському одягу міжвоєнного періоду дослідники приділили набагато більше уваги. Можливо, через наявність більшої кількості емпіричного матеріалу, а може, через те, що одяг, усе-таки був візитною карткою жіноцтва більшою мірою, ніж чоловіків.

Концепція ролі жінок у державі, соціумі та родині після Першої світової війни зазнала значних змін. Культивовані патерни поведінки довоєнного періоду були піддані сумнівам і застереженням як безнадійно застарілі. Коли до війни жінку сприймали як частину, додаток до чогось більш значного, то в повоєнний період вона постає як повноправна особистість (наскільки це дозволяли можливості). Гаслами нових часів стали спорт, здоров’я і праця. Згідно з ними, жінка має дбати про своє тіло,

⁴² Агنون Й. Ш. Нічний постоялець / Й. Ш. Агنون. – Харків: “Фоліо”, 2012. – С. 39.

⁴³ Мартін Поллак: До Галичини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/books/martin-pollak-do-galichini-952177.html>

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Як виглядала Західна Україна у роки Першої світової. Фото [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1477035991-unikalni-znimki-zahidnoyi-ukrayini-u-roki-pershoyi-svitovoyi.html>

вдосконалювати його і зовнішність, а не “розчинятися” в домашній роботі⁴⁶. Оскільки матеріальне становище більшості міщанських родин “підірвала” війна, то навіть при чоловікові, який працює, жінці також потрібно було долучатися до утримання родини⁴⁷. І взагалі, образ жінки, яка працює, емансипованої, самостійної, нової, із новим становищем у суспільстві, почав активно проникати у психологію тодішнього соціуму, що мало різні для суспільства наслідки.

Оновлене бачення жіночої ролі відобразилося на моделюванні її фізичного образу, в якому головною позицією було спрощення. Ще на початку ХХ століття дами відмовилися від кринолінів і тісних корсетів. Відійшли в минуле широкі й довгі важкі сукні з рюшами на підкладці, які давали можливість продемонструвати вишуканість і граційність, але були дуже незручними. Зникли величезні пишно прикрашені капелюхи, які кріпилися довжелезними – аж на півметра – шпильками⁴⁸.

Практика засвідчує, що жіночий одяг набагато швидше за чоловічий трансформувався і підпадав під модні впливи⁴⁹. Нова мода металася між спортивним, романтичним та народним стилями і прямувала в бік спрощення крою та зменшення кількості оздоблень. В основу її філософії також були покладені канони провідних мистецьких течій ХХ століття – модернізму (сецесії), кубізму, арт-деко тощо. Усе мало бути естетичним, але водночас раціональним, гармонійним (костюм як мистецтво єдності із середовищем), перебувати у стані рівноваги⁵⁰.

Згідно з новими канонами моди, у 20-х роках вкоротилася довжина суконь, обриси силуету випрямилися, набули геометричної чіткості, лаконічності та простоти. Основою вбрання стала так звана “рівна” сорочка з двома швами по боках, підперезана по лінії стегон⁵¹. Декільте остаточно вийшло з моди, поступившись місцем маленьким світлим (особливо білим) комірцям⁵². Серійність виробництва урізноманітнювали тільки тканиною, кольорами та візерунками⁵³. На початку 30-х років знову відбулися кардинальні зміни – сукні стали набагато довгими, крій ускладнився, повернулися “хвости”, волани, пелерини. Змінилася довжина рукавів – вони ставали чимраз коротшими, їх доповнювали довгі рукавички. Виникає косий крій, завдяки якому повертається в моду підкреслена талія, розширені донизу спідниці і розширена лінія плечового поясу⁵⁴.

⁴⁶ Москалець В. “Штучна краса”... – С. 307.

⁴⁷ Храбатин Н. Галицька мода... [Електронний ресурс]...

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Федина О. Традиційний верхній одяг галицьких українців другої пол. ХІХ – поч. ХХ століть: видова, типологічна, стильова різноманітність / О. Федина // Народознавчі зошити. – 2015. – № 1(121). – С. 113–120.

⁵⁰ Розмова із Зеновєю Тканко, автором дослідження “Мода в Україні ХХ століття” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.lviv.ua/2015/10/17/rozmova-z-zenovju-tkanko-avtorom-doslzdzhn>

⁵¹ Дрогобицька О. Традиція і модерн... – С. 377.

⁵² Храбатин Н. Галицька мода... [Електронний ресурс].

⁵³ Корницька Л. Художнє проектування одягу (Історія костюма): навч. посібник / Л. Корницька. – Львів: Новий світ – 2000, 2011. – С. 356.

⁵⁴ Тканко З. З історії української моди ХХ століття / [Електронний ресурс]...

Нова філософія місця жінки у світі, її психологія, найпрогресивніші технічні розробки зумовили значне розширення жіночого гардеробу як репрезентанта особистості: сукні, спідниці й сорочки доповнилися костюмами, жіночими штанами, трикотажними платтями і светрами. Основним дамським одягом міжсезоння були костюми, пошиті з вовни, твіду, джерсі. Довжина спідниць сягала 10–15 см нижче коліна або й до середини литки. Жакет шили довгим, щоб повністю закривав спідницю. Комір оздоблювали хутром чи оксамитом. У 1930-х роках було винайдено елегантну деталь костюма – манжети на рукавах жакета оздоблювали хутром аж до ліктя⁵⁵.

Зимові пальта, утеплені хутром чи ватою, також прикрашали хутром на комірі і манжетах рукавів. Хутрянний комір (штучний чи натуральний) був знімний, його можна було використовувати як прикрасу для вечірніх суконь, костюмів тощо.

Особливої популярності набуває прикрашання одягу мереживом або виробами з нього. Ним оздоблювали сукні, блюзи (комірці, манжети, рукави, поділ, різні вставки), плели рукавички, головні убори, шалі, накидки тощо⁵⁶. Ним могли подовжити якийсь закороткий виріб. А оскільки тенденція йшла до вкорочення, то логічним було звернути увагу на білизну, одяг для ніг і взуття. У жіночий побут увійшли “сподне”: “коротенькі штанцятка й маленький станичок-нагрудник”⁵⁷, панчохи зі штучного шовку, в’язані, ажурні⁵⁸. Обов’язковим атрибутом “спіднього” була сорочка на бретельках (в’язаних, із мережива, з тканини) з батисту чи маркізету (простіша – з бавовни), навіть з полотна до колін, поділ якої міг прикрашатися мереживом, яку вдягали під одяг⁵⁹. Багаті міщанки мали дорогі шовкові халати – пеньюари, які носили вдома.

Головні убори підбирали до одягу. Хустки, капелюшки і берети, прикрашені стрічками, квітами, шпильками або без прикрас. Особливо модним був “дзвіночок” – капелюшок каскового типу, який прикривав голову й вуха. Багаті модниці “на щодень до міста, на закупи, на роботу одягали велюровий капелюшок з невеличкими полями у спортивному стилі. Але фасон такого капелюшка ні в якому разі не повинен був нагадувати чоловічий. А ввечері до кав’ярні або на гостину модна пані вбирала оксамитовий капелюшок, прикрашений модною шпилькою”⁶⁰.

Але водночас жителі містечок і надалі носили традиційний одяг, який не обмежувався вишиванкою. Колекція міщанського одягу регіону 20–30-х рр. ХХ століття Національного музею народної архітектури та побуту України засвідчує, що в повсякденному побуті активно використовували традиційний одяг – кабати (різновид піджаків) із тонких вовняних або коштовних шовкових тканин фабричного виробництва⁶¹, прикрашених вишивкою, гордики, петаки (гуні), кожушки, спідниці з вибіркою, шаліанові спідниці, сорочки⁶². Менш заможні міщанки на голову одягали

⁵⁵ Храбатин Н. Галицька мода... [Електронний ресурс].

⁵⁶ Дрогобицька О. Традиція і модерн... – С. 377.

⁵⁷ Наше здоров'я в літі // Жіноча воля. – 1939. – Ч. 7. – С. 4.

⁵⁸ Козакевич О. Професійний трикотаж в Галичині... – С. 292.

⁵⁹ Записано від Богдан Ганни 1938 р.н., м. Косів Івано-Франківської області.

⁶⁰ Храбатин Н. Галицька мода... [Електронний ресурс].

⁶¹ Федина О. Традиційний верхній одяг галицьких українців... – С. 114.

⁶² Фонди Національного музею народної архітектури та побуту України (далі – фонди НМНА-ПУ). О. 6241: кептар; О. 6240: кептар; НД 20999: кабат; НД 20995: кабат; НД 20990: спід-

хустки (фустки) – фабричні (шालянові), вишиті і без вишивки, з торочками і без, шерстяні, шовкові, прості (бавовняні)⁶³. Крім музейних предметів, про застосування традиційного вбрання в місті свідчать польові матеріали.

Хустки також використовували як шалі чи пелерини, які на той час також були дуже модними. Традиція носити шалі закріпилася за міщанками ще з початку ХІХ століття і є незмінною досі. “Їх розмір, форма, матерія, пошиття, оздоблення були найрізноманітнішими: гаптовані, з довгими – аж до півметра – френзелями, оздоблені пацьорками, з намальованими вручну квітами, з золотистою облямівкою”⁶⁴. Щобільше, всі вони були привізними – з Туреччини, Індії та інших екзотичних країн⁶⁵.

На ноги взували туфлі – вузькі у ступні, гостроносі, на фігурному підборі або без такого, виготовлені з різноманітного матеріалу – шкіри, замші, атласу, шовку, прикрашені бантами, пряжками тощо. На світлинах того часу ми часто бачимо звичайні туфлі, лекала яких дуже нагадують чоловічі – на низькій підшві, шнуровані. Демісезонним і зимовим взуттям були черевики, так звані “румунки”, на невисокому каблучку, шнуровані або на гачках, гудзиках, утеплені байкою, хутром, зверху, на обідку, прикрашені хутряною стрічкою. На околицях могли взувати шкіряні ходаки, які були дуже зручними, їх активно використовували міщани периферії в побуті⁶⁶.

Невід’ємною частиною костюма були різноманітні прикраси. Респонденти свідчать, що золото в той час носили (і торгували ним) переважно жиди. Навіть поляки не мали стільки виробів із цього дорогоцінного металу. В українок зазвичай не було багато ювелірних прикрас – золотою прикрасою могла бути обручка⁶⁷, сережки (кульчики)⁶⁸, перстень⁶⁹. Загалом вони одягали ті самі прикраси, що й селянки до традиційного вбрання – коралі, пацьорки, гerdани, згарди зі срібними хрестиками, селянки, намиста із муранського або богемського скла⁷⁰. Окремі представниці мали перли, якісь вироби зі срібла – хрестик чи перстеник⁷¹.

Жіночий костюм не обмежувався тільки щоденною ношею – кожне нове заняття, хобі чи інтерес вимагали нових його варіантів. Пропаганда здорового способу життя, яка включала догляд за собою, гігієну і спорт, активно працювала у повсякденній реальності мешканок навіть маленьких міст. Окремо підбирали одяг для руханки

ниця, НД 20991: спідниця; О. 1563: селянка; О. 1562: селянка; О. 968: намисто з муранського скла; О. 1804: коралі; О. 1513; О. 940:згарди.

⁶³ Записано від Вітрук Ярослави 1929 р.н., м. Сколе Львівської області; фонди НМНАПУ.

⁶⁴ *Храбатин Н.* Галицька мода... [Електронний ресурс].

⁶⁵ *Шпирало-Запоточна Л.* Міський костюм Галичини в контексті європейської моди першої половини ХІХ ст. / Л. Шпирало-Запоточна // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів, 2011. – Вип. 22. – С. 273.

⁶⁶ Записано від Галько Ю. 1950 р.н., м. Сколе Львівської області.

⁶⁷ Записано від Дубик Галини 1932 р.н., м. Сколе Львівської області.

⁶⁸ Записано від Швед Марії 1928 р.н., м. Сколе Львівської області.

⁶⁹ Записано від Багінської Любові 1930 р.н., м. Сколе Львівської області.

⁷⁰ Записано від Дубик Галини 1932 р.н., м. Сколе Львівської області; фонди НМНАПУ.

⁷¹ Записано від Вітрук Ярослави 1929 р.н., м. Сколе Львівської області.

(гімнастики), “прогулькове вбрання”, комплекти для лещатарства (лижного спорту), совгарства (ковзанярства), ситківкарства (тенісу)⁷², плавання⁷³.

Отже, повоєнне вбрання становило синкретизм урбаністичного і традиційного костюма, про що свідчать документи, польові дослідження та музейні фондові колекції. Міський костюм, особливо жіночий, під впливом сучасної моди зазнав радикальних трансформацій – було ліквідовано довоєнні форми, а повоєнні лекала укорочували, спрощували і пристосовували до динаміки життя. Поза тим народний одяг залишався актуальним настільки, що було запроваджено сецесійний стиль, який “прикрашав” новостворені модерні речі елементами народного костюма.

Ноша була сезонною, тобто складалася з демісезонного, літнього та зимового одягу. Кожен із комплектів обов’язково включав у себе костюм, окрім нього, інші різновиди щоденного жіночого і чоловічого вбрання, спідню білизну, взуття, головні убори та аксесуари. Відповідно до пір року, його доповнювали теплі чи літні речі. Соціальний аспект “корегував” їхню кількість і якість, відтак запроваджував певні директиви стосовно способу їхнього одягання, що називалися правилами доброго тону.

Для міжвоєнного періоду характерним є догляд за здоров’ям і провадження активного способу життя. Така тенденція відобразилася на моді і значно розширила асортимент міського вбрання – сюди додалися спортивні костюми різного штибу й відповідні аксесуари до них.

⁷² *Легін С.* Спортова мода Львова 1920–1930-х рр. або що вбирали українські панянки для спортивного відпочинку [Електронний ресурс] / С. Легін. – Режим доступу: <http://photo-lviv.in.ua/sportova-moda-lvova-1920-1930-h-rr-abo-scho-vbyraly-ukrajinski-panyanky-dlya-aktyvnoho-vidpochynku/>

⁷³ *Храбатин Н.* Галицька мода... [Електронний ресурс].